

Ἡ πηγή τῶν παθῶν μας ὄλων, ἡ φιλαυτία, δὲν ὑποφέρει νόμους ἢ προσταγὰς ἄλλων· καθεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ γίνεταί, ἂν ᾗτο δυνατόν, ἴδιός του νομοθέτης καὶ ἄρχων καὶ τόσον πλειότερον ὅσον εἶναι πλέον φθαρμένος. Κατανεύοντες νὰ λάβωσι νόμους ἀπ' ἄλλον, δὲν ὑποφέρουν ὅμως νὰ βλέπωσι τὸν νομοθέτην ἔμπροσθέν των καθημέραν, χωρὶς νὰ τὸν μέμφωνται, εὐρίσκοντες μυρίας ἀφορμὰς νὰ κρίνωσι τοὺς νόμους του. Ἄλλος τὸν συμβουλεύει νὰ προσθέσῃ τι ὡς ἀναγκαῖον, ἄλλος νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ ὡς περιττὸν· ἄλλος ζητεῖ τὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν αἰτίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, καὶ ἄλλος τὴν παντελῆ κατάργησιν· εἰς ἓνα λόγον, φανταζεται καθεὶς ὅτι πολὺ καλλητέρους νόμους ἤθελ' αὐτὸς θέσειν, ἂν ἐψηφίζετο νομοθέτης ἀντ' ἐκείνου. Πρὸςθεσ ἀκόμη, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης τρέχει κίνδυνον νὰ μετακινήῃ καθημέραν τοὺς νόμους του, δι' οὐτιδανὰς αἰτίας· τρέχει κίνδυνον ἀκόμη, διὰ τὴν ἔμφυτον εἰς ὅλους φιλαυτίαν, νὰ φαντασθῇ ἀνώτερος τῶν ὁποίων βλέπει καθημέραν συμπολιτῶν του, καὶ ἀκολούθως νὰ καταφρονήσῃ πρῶτος τοὺς ὁποίους ἔδωκε νόμους εἰς τὴν πατρίδα του. Κάνεν ἀπὸ ταῦτα δὲν ἔχουν νὰ φασθῶνται οἱ πολῖται, ὅταν ᾖναι ξένος ἢ ἀπόδημος ὁ νομοθέτης. Τοιαύτη εἶναι τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅστις πάσχει νὰ τὴν κρύψῃ, πάσχει πρῶτον ἑαυτὸν νὰ πλανήσῃ.

Ὅτι ἐντόπιον νομοθέτην ἱκανὸν νὰ κτίσῃ πολιτείαν δὲν ἔχομεν ἀκόμη κανένα, κανεὶς ἄλλος δὲν τολμᾷ νὰ τὸ ἀρνηθῇ, πλην ὅστις δὲν ἐσυλλογίσθη ποτὲ πόσον εἶναι δύσκολον πολιτείας εὐνομος οἰκοδομῆ, οὐδὲ πόσας γνώ-

σεις χρεωστεῖ νὰ ἔχη ὅστις μέλλει νὰ τὴν οἰκοδομήσῃ, καὶ πόσῃν δύνανται, διὰ νὰ ἀντιστέκη εἰς ὅσους δὲν συμφέρει ἢ εὐνομία. Λεωνίδαὶ καὶ Μιλτιάδαι δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ γένος μας, ὡς αὐδ' ἔλλειψαν ἀπὸ κανέν ἄλλο ἔθνος ὅσακις ἠθέλησε ν' ἀποκτήσῃ ἢ νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Σόλωνες, Ἀριστεῖδαι, καὶ οἱ τούτων ὅμοιοι μᾶς λείπουν· πράγμα τόσον ὀλιγώτερον παράδοξον, ὅσον αὐδ' αὐτὰ τὰ φωτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη πλημμυροῦν ἀπὸ Σόλωνας καὶ Ἀριστείδας. Οἱ Λεωνίδαὶ καὶ Μιλτιάδαι εἶναι καλοὶ νὰ ταπεινώσωσι τυράννους, ἀλλὰ μόνοι Σόλωνες καὶ Ἀριστεῖδαι δύνανται ν' ἀναστήσωσι πολιτείαν εὐνομιον εἰς τόπον τῆς ἀνομίας. Ἰὰν εἰς τοὺς πρὸ πολλοῦ φωτισμένους Εὐρωπαίους δὲν εἶναι πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων, εἰς ἡμᾶς ἴ ποθεν εἶχαν νὰ βλαστήσωσι τόσον ἐγρήγορα; Ὅχι βέβαια ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμαθητεύθη τέσσαρας σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας τὸ ταλαίπωρον γένος.

Ἰ Τί μᾶς ἐμποδίζει λοιπὸν νὰ προσκαλέσωμεν ἓνα ἢ καὶ δύο ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰ φωτισμένα ἔθνη ἐπιστήμονας τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς, ἡγουν τῆς ἐνωμένης μὲ τὴν Ἰθικὴν Πολιτικῆς; Εὐρίσκονται, ἀν καὶ ὀλίγοι, ὡς εἶπα, εὐρίσκοντ' ὅμως τοιοῦτοι μεταξὺ τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλων, καὶ πολλοὶ πλείότεροι μεταξὺ τῶν Ἀγγλο-μερικανῶν. Ἀπὸ τούτους μάλιστα τοὺς τελευταίους ἦτον ἀξίον εὐχῆς νὰ προσκαλεσθῇ ὁ μέλλων νομοθέτης τοῦ πολιτικοῦ συστήματος· ἢ βαθυτάτη εἰρήνη τὴν ὁποῖαν ἀπολαύει τὸ μακάριον ἔθνος τοῦτο, ἀποδείχνει ἀναντιρρήτως ὅσην ἔλαβαν φροντίδα ἀπαρχῆς νὰ μὴν ἀφήσωσι τίποτε

καθρόν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς πολιτείας των'. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ τοιαύτη ἐντιμὸς πρόσκλησις δὲν κινδυνεῖ νὰ ματαιωθῇ. Οὐτ' ὡς τρυφήλους νὰ μᾶς ἀποβάλλῃ ἔχει ὁ προσκαλούμενος, ὡς ἀπέβαλεν ὁ Πλάτων τοὺς Κυρηναίους· ἐπειδὴ δὲν μᾶς ἐσυγχώρησεν ἡ τυραννίς νὰ τρυφήσωμεν ποτέ· καὶ τῆς ἰσονομίας τὴν ἀγάπην, διὰ τὴν ἀποστροφὴν τῆς ὁποίας ἀπεστράφη τοὺς Ἀρκάδας ἐκεῖνος, μόνος ξένος νομοθέτης δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ψυχὰς ἀνηλιώπων βλασημένων ἀπὸ τὴν Ἰουρκικὴν ἰσανομίαν.

Τοιαύτης νομοθεσίας ἐρχομένης ἔξωθεν τὸ κάλλιστον, τὸ κρῆτιστον καὶ τὸ πλέον ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα εἶναι τοῦτο, ὅτι ἔχει νὰ καταπραῦνῃ τὰ πάθη, νὰ χαλινώσῃ τὰς ἡρμὰς τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς πλεονεξίας, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ ὅλους εἰς ὁμόνοιαν. Τοιαύτην νομοθεσίαν θέλουσι δεχθῆν οἱ δημοτικοί, ὡς μέσον νὰ μὴ δουλωθῶσιν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, οἱ ὀλιγαρχικοί, ὡς ἐξισούμενοι μὲ τοὺς ἀδελφούς των, ὄχι ἀπὸ βίαν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἀπὸ συμβουλὴν ξένων, καὶ ὅλοι ἐντάμῃ, ὡς χαλινὸν εὐνομίας, τοῦ ὁποίου τοὺς χαλινοποιούς δὲν βλέπουν παρόντας. Ἢ ἀπατώμαί πολὺ, ἢ ἀπὸ τοιαύτην θεραπείαν κρέμεται ἡ παρούσα καὶ μέλλουσα σωτηρία τῆς αὐτονομίας, ἂν ἀληθῶς ἐπιθυμῶμεν νὰ μείνωμεν αὐτόνομοι.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα πόσον κίνδυνον τρέχομεν, ἂν φαντασθῶμεν, ὅτι εἴμεθα καλοὶ νὰ συγκροτήσωμεν αὐτοὶ πολιτείαν εὐνομον, χωρὶς βοήθειαν καὶ συμβουλὴν ἄλλοθεν γενῶν, ἐμπείρων πολιτικῆς ἐπιστήμης ἀνδρῶν.

1, Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. μζ', σημ. 1.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ, καὶ ὀλιγαρχικοὺς ὀνομάζω, ὄχι μέρος τι χωριστὴν καὶ σημειῶδες τοῦ γένους, ἀλλ' ὅσοι διὰ πλοῦτον δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποκτημένον, διὰ δύναμιν πασχίζουσαν νὰ ἀνασκηθῆ, ἀφ' οὗ κατέπεσε μὲ τοῦ τυράννου τὴν πτώσιν, ἢ γεννηθεῖσαν ἀναγκαίως ἀπὸ τῆς χρείας τῆς νέας πολιτείας, ὅποια εἶναι τῶν στρατηγῶν ἢ δύνάμεις, ἢ καὶ διὰ παιδείαν, διαφέροντες ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μεταχειρίζονται καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν παιδείαν εἰς καταφρόνησιν τῶν ἄλλων· οἱ ὀλιγαρχικοὶ, λέγω, ποτισμένοι τὰ μαθήματα τοῦ Τουρκικοῦ σχολείου, κινδυνεύουν νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι τῶν δημοτικῶν τὰ αἵματα ἐχύθησαν δι' αὐτοὺς, αἱ λαμπραὶ νύκται διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατὰ τῆς ἀνόμου Τουρκικῆς ἐξουσίας ἐγίναν, διὰ νὰ ἐξουσιάζωσιν αὐτοὶ, εἰς ἓνα λόγον, νὰ σφετερισθῶσιν ὅλου τοῦ ἔθνους τὴν δύναμιν καὶ δόξαν, περιορίζοντες αὐτὴν εἰς ὀλίγας τινὰς οἰκογενείας, ὡς δὲν ἐδίστασαν τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ ἰδιοποιηθῶσι καὶ αὐτὴν τὴν πρόνοιαν τῆς παιδείας καὶ προπαρασκευῆς εἰς τοὺς σημερινοὺς ἀγῶνας τοῦ γένους. Ταῦτα δὲν εἶναι γεννήματα τῆς φαντασίας μου. Ἐκκηρύχθη πρὸ ὀλίγου διὰ τοῦ τύπου εἰς ἀνδρὸς ἀξιόλογου ἀξιόλογον σύγγραμμα, ὅτι ὅσα μετὰ ἐμταχειρίσθη τὸ ἔθνος, νὰ προετοιμασθῆ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς παιδείας εἰς τὸν δικαιοτάτον κατὰ τοῦ τυράννου παρόντα πόλεμον, ἦσαν τῶν ἐπονομαζομένων φαναριστῶν ἔργα καὶ βουλεύματα. Δὲν κατηγοροῦ τοὺς φαναριστὰς, ὡς κήρυκας τοιαύτης ἀλαζυνείας· πηλὸν τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισα τιμίους ἀνδρας, οὐδ' ἀμφιβάλλω, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἠγανάκτησαν διὰ τὴν ἀναίδειαν ἐκείνου,

ὅστις ἐτόλμησε νὰ προσάψῃ εἰς αὐτοὺς τόσον ἀδίκου σφετερισμοῦ ὄνειδος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Γάλλος συγγραφεὺς οὔτε νὰ πλάσῃ, οὔτε νὰ ὀνειρευθῆ τοιαῦτα παραμύθια ἦτο δυνατόν, ἀπ' ἐκείνους ἐξανάγκης κανεῖς μωροὺς (καὶ μωροὶ τοῦ δὲν εὐρίσκονται!) πρέπει νὰ ἦναι, ὅστις ἐμεταμόρφωσε τοὺς Ζωσιμάδας, τοὺς Καπλάνκς, τοὺς * * *, καὶ τὸν καλὸν Βραβάνην εἰς Φαναριώτας, καὶ ἐπροτιπήθησε νὰ πιστώσῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς ξένους, ὅτι τούτων αἱ πλουσιπάρχοι εἰς τὴν παιδείαν τοῦ γένους δωρεὰν, ἦσαν φαναριωτῶν εὐεργεσίαι· ὅτι τὰ γυμνάσια τῶν Ἰωαννίνων, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, ἐθεμελιώθησαν κ' ἐπροικίσθησαν ἀπὸ Φαναριώτας· ὅτι ἐν ἐσυνήργησαν τίποτε οἱ ἄλλοι, ἀπ' αὐτοὺς ὀδηγούμενοι, αὐτῶν τὰ ἔργα πατοῦντες, καὶ αὐτοὺς ἔχοντες τοῦ καλοῦ παράδειγμα, τὰ ἐσυνήργησαν. Τόσος εἶναι ὁ ἀπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν κίνδυνος.

Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ τοῦ Τουρκι-

1. Depuis cinquante ans à peu près, quelques-unes de ces familles [des familles du Fanar] et d'autres Grecs à leur exemple, ont fait un noble emploi de leur fortune en fondant des écoles et des collèges dans l'île de Scio*, à Cydomia ou Aivali, dernièrement détruite, à Janina, et dans plusieurs autres îles, en répandant ainsi, par tous les moyens qui ont dépendu d'elles, l'instruction parmi leurs compatriotes. BIGNON, Les cabinets et les peuples. pag. 270 de la 1° édit. Σύγγραμμα πολῦτιμον, εἰς τὸ ἐπαιεὶν ἀλλήν ἀσχημάνδην εὐρίσκεις παρὰ τοὺς ἐλίγους τούτους λόγους καὶ τὴν ἐξῆς ὑπεσημείωσον, τόσον ἀτυχεύστρον, ἔσον ἀναφέρεται εἰς αὐτὸ τῆς Χίου τὸ γυμνάσιον.

* Une seule famille [voici πάντα τὰς φαναριωτικὰς οἰκογενείας] a donné 120,000 fr. pour contribuer à la fondation du gymnase d'

κοῦ σχολείου, ἀλλὰ μαθηταὶ τῆς κατωτέρας τάξεως, συνειθισμένοι νὰ ὑπομένωσι καὶ τῶν διδασκάλων Πιουσουλμάνων τὰς ἀνομίας, καὶ τῶν ἀνωτέρων μαθητῶν ὁμογενῶν τὴν καταφρόνησιν, αἰσθάνονται πρώτην φοράν σήμερον τὴν ὅποιαν τοὺς ἔδωκεν ἡ φύσις δύναμιν, καὶ τὴν μεταχειρίζονται νὰ ραβδίζωσιν (εὐγέ τους!) τοὺς ὑπερηφάνους διδασκάλους των. Ἀλλὰ φρονηματισμένοι διὰ τὰς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκας, τόσον δικαιοτέρον τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὅσον καὶ τὰς οὐσίας των κατεδαπύνησαν, καὶ τὸ αἷμά των ἔχυσαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦτον, κινδυνεύουν καὶ αὐτοὶ νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία χρεωστεῖται εἰς μόνους αὐτούς, νὰ διχονοήσωσι καὶ νὰ στασιάζωσι κατὰ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, καὶ μὲ πρόφασιν ὅτι πολεμοῦν τὴν ὀλιγαρχίαν, νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ τὴν χειρίστην ὅλων τῶν πολιτικῶν καταστάσεων πολυαρχίαν.

Χρέος μου νομίζω ἀπαραίτητον νὰ μὴ κρύψω τίποτε ἀπ' ὅσα συλλογίζομαι τὴν ἴσρην ταύτην ἐνδεχόμενα νὰ γεννηθῶσι κακὰ ἀπὸ τὰς διχονοίας μας. Βαρημένον ἀπ' αὐτὰς τὸ γένος κινδυνεύει νὰ ἀνατρέψῃ ἐκουσίως τὴν ὅποιαν ἐσύστησε κ' ἐκήρυξεν εἰς ὄνομα τοῦ Θεοῦ πολιτείαν αὐτόνομον, καὶ νὰ ζητήσῃ βασιλείαν, ἢ καὶ ν' ἀναγκασθῇ νὰ τὸν δεχθῇ ἀπὸ ξένων πρυσταγίας. Δὲν κατηγορῶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πολιτείας, ἀπαγε! Βλέπω πολλὰ τῆς Εὐρώπης

---

cette ill. Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς ἄλη γνωρίζει, ὅτι ὁ Παρθάκης, ἕστις ἐχάρισεν, εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Χίου τὰς 120,000 φρ. δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν οὐδὲ συγγένειαν μὲ Φαναριώτας.

ἔθνη βασιλευόμενα καὶ εὐδαιμονοῦντα· ἢ διότι εὐτύχησαν
νὰ κυβερνῶνται ἀπὸ βασιλεῖς προνοητὰς τοῦ κοινοῦ συμ-
φέροντος, ἢ διότι ἔμιξαν τὴν βασιλείαν μὲ τὴν δημοτικὴν
πολιτείαν.

Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς, ἔθνος μικρὸν, ἔθνος πτωχὸν, ἔθνος μόλις
ἐλευθερωμένον ἀπὸ τύραννον ληστήν, ὅστις μᾶς ἀφῆκεν
ὄχι θησαυροὺς χρημάτων, ἀλλὰ θησαυροὺς κόπων καθημε-
ρινῶν καὶ μεριμνῶν, πῶς ν' ἀναστήσωμεν γεωργίαν, τέ-
χνας, ἐπιστήμας, ἐμπόριον, πῶς νὰ δώσωμεν εἰς τὰ τέκνα
μᾶς ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν ὁλότελα διάφορον ἀπὸ τὴν
ὅποιαν ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατραφῶμεν ἡμεῖς τουρκικὴν
ἀνατροφὴν, εἰς βραχυλογίαν, πῶς νὰ ἀναγεννήσωμεν ὅσα
ὁ τύραννος ἐνέκρωσε πολλὰ καὶ μεγάλα μέσα τῆς εὐδαιμο-
νίας· εἰς ἡμᾶς, λέγω, ἔ συμφέρει νὰ παραβλέψωμεν ὅλα
ταῦτα, καὶ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν φροντίδα πῶς νὰ φυ-
τεύσωμεν εἰς τὸ μέσον μᾶς βασιλεία, καὶ νὰ ἀναστήσω-
μεν εἰς τῆς ἐρηλωμένης Ἑλλάδος τὰ ἐρεῖπια βασιλικὴν
Αὐλήν, πρῶγμα βαρυδάπανον, ἀπὸ μόνον τῆ πολυπληθεῖ
καὶ πλούσια ἔθνη δυνατὸν νὰ βεσταχθῇ¹ καὶ ἰκανὸν ἀκόμη

---

1. Εἰς μότιν τὴν στέψην τοῦ σήμερον βασιλευόντες εἰς τὴν Ἀγγλίαν,
λέγουσιν αἱ πολιτικαὶ ἐφημερίδες, ὅτι ἐδαπανήθησαν ἐξ ἐκταυμύρια πρῶτα
κων (6,000,000). Δὴν ἐξώρω πῶς δύναται ἡ Ἑλλάς νὰ δαπανήσῃ εἰς
ἐμοίαν περίστασιν, οὗτ' ἐ μὲ πόσους λειτουργοὺς (ministres) μέλλει νὰ
περικυκλώσῃ τὸν βασιλέα τῆς· ἐπειδὴ καὶ ἀβασίλευτος ἀκόμη ἐχειροτά-
νησεν ἀκτῶ. Ὅταν τοῦς ἴδῃ πρῶτην φοράν εἰς τὸ Π ρ ο σ ω ρ ι ν ὸ ν π ο λ ι -
τ ε υ ρ α (§ κβ'), ἠβέλησα νὰ περιορισθῶ τὸν εἰς τὰ βασιλευόμενα ἔθνη
ἀριθμὸν τῶν λειτουργῶν, καὶ ἐδιάλιξα τὸ πολυπληθέστατον, τοῦς Κυβερ-
τοῦς. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ἀπαιτηθείας, ὁ Ἀὐτοκράτωρ τῆς Κίνας δε-

ν' αὐξήσῃ τὴν φθορὰν μας, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν αὐλὴν, ὡς ἀπὸ Χαρόνειον ἄντρον, ἀποπνέουν οἱ μεφίτικοὶ καὶ δηλητήριοι τῆς κακοηθείας ἀτμοὶ, τήσον ταχύτεροι νὰ διαδοθῶσιν εἰς ἡμᾶς, ὅσον εἴμεθ' ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμὸν;

Ὅστις δὲν γνωρίζει βασιλέων αὐλὰς, οὐδὲ ποίου εἶδους ἄνθρωποι εἶναι οἱ λεγόμενοι αὐλικοὶ, ἅς ἀκούσῃ τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν τοῦ ἐνδόξου Μοντεσκιώ. « Φιλοτιμία ἐνω-
 « μένη μὲ ἀργίαν, χαμέρπειχ μὲ ὑπερηφάνειαν, ἐπιθυμία
 « πλούτου χωρὶς κόπους, ἀποστροφή τῆς ἀληθείας, κο-
 « λακεία, προδοσία, ἀπιστία, ἄρνησις συνθηκῶν ἢ ὑπο-
 « σχέσεων ὁποῦνδήποτε, καταφρόνησις τῶν καθηκόντων
 « τοῦ πολίτου, φόβος τῆς χρηστότητος τοῦ ἡγεμόνος,
 « ἐλπίς ὠφελείας ἀπὸ τὰ κάλλη του, καὶ τὸ χειρότερον,
 « καθημερινὴ φροντίς νὰ περιγελῶσι καὶ νὰ περιπαίζωσι
 « τὴν ἀρετὴν· ὅλα ταῦτα ἐχαρακτήρισαν παντοῦ καὶ
 « πάντοτε τοὺς πλειοτέρους αὐλικούς. Ἀλλ' ἔταν οἱ πλει-

σπόμενοι τριακῶν τριάκοντα τρία ἑκατομμύρια (333,000,000) λαοῦ, καὶ δὲν ἔχει ὅμως πλὴν ἑξ λειτουργοῦ, ἀνομαζομένους ἐκεῖ Κ ο λ ὶ ο υ ς (Bancroft, Voyage en Chine, chap. VI, IX et X, édit. 1817). Καὶ τὸ ὀλιγοπληθέστατον καὶ πτωχόν μας γένος τρέφει ὀκτὼ Κ ο λ ὶ ο υ ς! . . . Ἀλλὰ τὴν περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων σκέψιν ἀφίνω εἰς τὸν φίλον μου . . . ἔστις ἀσχολεῖται τώρα νὰ ἐκδώσῃ τὸ Π ρ ο σ ω ρ ι ο ῦ ν πα λ ῖ - τ ε υ μ α μὲ ὀλίγας τιὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς σημειώσεις. Τοῦτο μόνον προσητέω, ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα: Ὡς οἰκονομικώτερα εἰς τὰς δαπάνας πολιτεύματα εἶναι τὰ φρονιμώτερα καὶ τὰ πλέον ἱκανὰ νὰ φιλάξωσιν ἐλευθερίαν. Ὅπου βλέπεις πλῆθος Κολάων καὶ Ὑπακωλῶν, μὴν ἀμφιβάλλεις, ὅτι βιδέλλαι αἰμεθόροι ἐπροσκολιθήσαν εἰς τὸ πολιτικὸν σῆμα, καὶ τεῦ βροῦν τὸ αἷμα, ἐωσοῦ νὰ τὸ καταφέρωσιν εἰς φθίσιν. Ἐγὼ μὲν ἐμὼς ἀπολογίαν ἡμαῖς καὶ τούτου, καὶ ἄλλων τιῶν ἀφυλκῶτων, τὸν ἀναπόφευκτον εἰς ἀπροσδεκῆτους περιστάσεις σχεδιασμένον.

« υκεροί από τούς προέχοντας τοῦ ἔθνους καταντήσωσιν
 « εἰς τόσην ἀχρειότητα, δυσκολιώτατα εὐρίσκεται πλέον
 « ἀρετὴ εἰς τούς κατωτέρους· ὅταν ἐκεῖνοι μεταχειρίζων-
 « ται τὴν ἀπάτην καὶ τὸν δόλον, δύσκολα φυλάσσουν
 « ψυχῆς ἀπλότητα οἱ ὑποδεέστεροί¹». Τοιοῦτοι θέλουν
 εἶπθαι οἱ μέλλοντες νὰ δουροφωῶσι τὸν βασιλέα μας αὐλι-
 κῶς, καὶ τοιοῦτον συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ προθυμῶνται νὰ
 τὸν κάρωσιν, ἂν τὸν εὐρωσιν ἀνόμοιον αὐτῶν.

! Καὶ πῶθεν ἔχομεν νὰ ζητήσωμεν τὸν βασιλέα τοῦτον;
 ! Ἀπὸ κάρμιν ἡγεμόνων Ἀμρικτυονίαν; ἀλλὰ γνωρίζον-
 τες τὴν κατάσασίν μας, πιθανὸν ὅτι μέλλουν νὰ μᾶς πε-
 ριγελάσωσιν, ἀποροῦντες τὴν αὐτὴν ἀπορίαν τὴν ὁποίαν
 ἠπόρησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε οἱ μωροὶ Καππαδόκαι ἐζήτη-
 σαν ἀπ' αὐτοὺς βασιλέα². ! Ἀπὸ τὸν Θεόν; ἀλλὰ ! δὲν
 εἶναι φόβος μὴ μας ἀποκριθῇ ὅ,τι ἀπεκριθῇ ὀργιζόμενος
 εἰς τούς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι μὴν ἀρκούμενοι εἰς τὸ συνέ-
 δριον καὶ τούς κριτάς τιον, ἐφώναζον, « Κατάστησον
 « ἐπ' ἡμᾶς βασιλέα δικάζειν ἡμᾶς, καθὰ καὶ τὰ λοιπὰ
 « ἔθνη; » Ἴδου τί τοὺς ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Σα-
 μουήλ. « Ἄκουε τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ, καθὰ ἂν λαλῶσί σοι,
 « ὅτι οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἢ ἐμὲ ἐξουθενήκασιν τοῦ

1. ΜΟΝΤΕΣΚΙΕΚΙ, *Esprit des lois*, III, 5.

2. « Οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συνεχάρουν αὐτοὺς [τοῖς Καππαδόξιν] ΑΥΤΟΝΟ-
 « ΜΕΙΣΘΑΙ . . . Οἱ δὲ, προσβεβημένοι, τὴν μὲν ἐλευθερίαν παρηγοῦντο·
 « οὐ γὰρ δύνασθαι φέρειν αὐτὴν ἔρχασαν· ΒΑΣΙΛΕΑ Δ' ἠΐεον αὐτοῖς ἀπο-
 « δειγθῆναι. Οἱ δὲ, θαυμάσαντες, εἰ τινες οὕτως εἶεν ἀπειρηκότες πρὸς
 « τὴν ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι κατὰ χειροτερίαν,
 « ἐν ἂν βούλοιντο· καὶ εἶλοντο Ἀρισβαρζάτην. » Στραβῶν. ἱβ', σελ. 54α

« μὴ βασιλεύειν ἐπ' αὐτῶν. . . . Πλὴν ὅτι διαμαρτυρο-
 « μένης διαμαρτυρῆ αὐτοῖς, καὶ ἀπαγγελεῖς αὐτοῖς τὸ δι-
 « καίωμα τοῦ βασιλέως, ὃς βασιλεύσει ἐπ' αὐτοῖς. . .
 « Τοὺς υἱοὺς ὑμῶν λήψεται, καὶ θήσεται αὐτοὺς ἐν ἄρ-
 « μασιν αὐτοῦ καὶ ἐν ἱππεῦσιν αὐτοῦ, καὶ προτρέχοντας
 « τῶν ἄρμάτων αὐτοῦ. Καὶ θήσει αὐτοὺς ἐαυτῷ ἑκατον-
 « τάρχους καὶ χιλιάρχους, καὶ θερίσει θερισμὸν αὐτοῦ,
 « καὶ τρυγᾶν τρυγητὴν αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν σκεύη πολεμικὰ
 « αὐτοῦ, καὶ σκεύη ἄρμάτων αὐτοῦ. Καὶ τὰς θυγατέρας
 « ὑμῶν λήψεται εἰς μυστραῖς καὶ εἰς μαγειρίτσας καὶ εἰς
 « πεσσούσας. Καὶ τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν
 « καὶ τοὺς ἐλαιῶνας ὑμῶν τοὺς ἀγαθοὺς λήψεται καὶ
 « δώσει τοῖς δούλοις ἑαυτοῦ. Καὶ τὰ σπέρματα ὑμῶν καὶ
 « τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν ἀποδεκατώσει, καὶ δώσει τοῖς
 « εὐνούχοις αὐτοῦ, καὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Καὶ τοὺς δού-
 « λους ὑμῶν καὶ τὰς δούλας ὑμῶν, καὶ τὰ βοσκῶλια ὑμῶν
 « τὰ ἀγαθὰ, καὶ τοὺς ὄνους ὑμῶν λήψεται, καὶ ἀποδε-
 « κατώσει εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τὰ ποιμνία ὑμῶν
 « ἀποδεκατώσει, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε ἑαυτῷ δούλοι. Καὶ
 « ἐσθήσεσθε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκ προσώπου βασιλέως
 « ὑμῶν, οὗ ἐξελέξασθε ἑαυταῖς, ἡ καὶ οὐκ ἐπακούσεται
 « κύριος ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ὅτι ὑμεῖς ἐξέλε-
 « ξασθε ἑαυταῖς βασιλέα ἑ . »

« Ἡ ζωγραφημένη ὁμοίως αὕτη ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰκὼν,
 « (ἤθελε τις εἰπεῖν) ὁμοιάζει πλεον δεσπότης Τούρκους
 « παρὰ βασιλεῖς χριστιανούς· οὐδὲ μᾶς ἐμίσηνε τόσον ὁ

« Θεός, ὥστε νὰ βάλωμεν εἰς τόπον τοῦ τυράννου μας
 « ἄλλον ὅμοιον αὐτοῦ, ἢ καὶ χειρότερον τύραννον. Ἄν
 « ἀποφασίσωμεν νὰ βασιλευώμεθα, αὐτὸ τὸ συμφέρον
 « μᾶς διδάσκει νὰ ἐκλέξωμεν ὅμοιον τῶν σήμερον βασι-
 « λευόντων εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ἡγεμόνων καί-
 « νένα, βασιλέα νόμιμον, βασιλέα πρᾶον, βασιλέα τῆς
 « κοινῆς εὐδαιμονίας προνοητήν. » Ἐγὼ προσθέτω, καὶ
 βασιλέα ἀγγελοῦ· καὶ τοῦτο μάλιστα μὲ φοβίζει.

Ἡ παραῦσά μας κατάστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε, καὶ
 ἀγγελοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἂν κατὰ νὰ μᾶς βασιλεύσῃ, κινδου-
 νεύομεν νὰ τὸν μεταμορφώσωμεν εἰς διάβολον. Μιθημένοι
 νὰ προσκυνῶμεν Τούρκους, τόσον προθυμώτερον θέλομεν
 μεταβάλλειν εἰς ἀνθρωπολατρείας τὰς προσκυνήσεις, ὅσον
 εἶν' ἀνομοιότερος τῶν Τούρκων ὁ προσκυνούμενος, καὶ
 ὀλιγιώτερον ἀναγκασμένη ἡ προσκύνησις. Ὅτι καὶ μόνη
 τοιαύτη λατρεία ἀρκεῖ νὰ σαλεύσῃ καὶ τοῦ φρονιμώτατου
 τὰς φρένας, δὲν εὐρίσκεται, νομίζω, ὅστις δὲν τὸ κα-
 ταλαμβάνει. Ἄλλ' εἶν' ἐν ἄλλο εἶδος προσκυνητῶν, τῶν
 ὁποίων ἴδεν' ἀνωτέρω τὴν εἰκόνα ζωγραφημένην ἀπὸ τὸν
 Ποντεσκιῶν, καὶ οἱ ὁποῖοι προσκυνοῦν ὄχι διότι σέβονται
 τὸν προσκυνούμενον, ἀλλὰ διότι ἐλπίζουν πλοῦτον, δύνα-
 μιν, ἀξιώματα, ἢ καὶ ξηροὺς τίτλους ἀξιωμάτων. Εἰς
 τοιούτους προσκυνητὰς δὲν συμφέρει κατ' οὐδένα τρόπον
 βασιλεὺς ἀγγελος ὅθεν ἢ πᾶσά των σπουδὴ θείλ' εἶσθαι νὰ
 τὸν καταστήσῃσι τοιοῦτον, ὥστ' αὐτοὺς, καὶ ὄχι τοὺς
 ἀξίους, νὰ ἐκλέγῃ, αὐτοὺς νὰ προτιμᾷ, καὶ εἰς αὐτοὺς νὰ
 ἀσωτεύῃ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ ἔθνους, καὶ τελευταῖον νὰ τὸν
 καταπείσῃσι μηδὲ νὰ ἐνεργῇ πλέον τίποτε, χωρὶς αὐτῶν

τὴν συμβουλὴν καὶ θέλησιν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ταλαιπώ-
 ροι Γραικοὶ, ἀντ' ἐνὸς καλεσμένου βασιλέως, μέλλουν νὰ δε-
 σπάζωνται ἀπὸ τόσους αὐτοκλήτους τυραννίσκους, ὅσους
 ἔχει κόλκας ὁ βασιλεὺς, νὰ ὑποφέρωσι τὴν καθημερινὴν
 ὑπερφρόνησιν αὐτῶν, καὶ νὰ ἐργάζωνται καθημέραν διὰ νὰ
 καταπλουτίσωσι μὲ κόπους ἀκαταπαύστους πολλῶν Σαρ-
 δαναπάλων ἀργίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ταλαιπωρία τῶν γεν-
 νᾶται ἀπ' ἀνοησίαν, οὐδ' ἀπὸ τὸν Θεὸν πλέον ἔχουν νὰ
 ἐλπίζωσι βοήθειαν, τοῦ ὁποίου ἐλησμύνησαν τοὺς λόγους
 « Οὐκ ἐπακούσεται κύριος ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις,
 ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς βασιλέα. »

Εἰς τὴν ἐξουσίαν μας εἶναι ν' ἀποφύγωμεν ὅλους τού-
 τούς τοὺς κινδύνους, ἐὰν ἀπορρυσίσωμεν νὰ προσκαλέσω-
 μεν ξένον νομοθέτην, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσωμεν τὴν ὀρρι-
 σιὰν παράκλησιν τοῦ φιλοπάτριδος Κωμικοῦ, νὰ μᾶς
 συγκεράσῃ ὅλους καὶ ὀλιγαρχικοὺς καὶ δημοτικοὺς εἰς ἓνα
 χυλὸν, τὸν σωτήριον χυλὸν τῆς ἰσονομίας,

Μίξον δ' ἡμᾶς
 Τὼς Ἕλληνας πάλιν ἐξ ἀρχῆς
 Φιλίας χυλῶ, καὶ ξυγγνώμῃ
 Τινὶ πράττειν κέρασον τὸν νοῦν.

Τότε, παραβλέποντες ὅλα τῆς φιλαυτίας τοὺς πειρασμοὺς,
 θέλομεν μετὰ χαρᾶς ἀκούσειν τὴν ξένην φωνὴν, ὡς φω-
 νὴν Θεοῦ· οἱ ὀλιγαρχικοὶ συλλογίζόμενοι, ὅτι χωρὶς τῶν
 δημοτικῶν τὰς ἀφθόγους χρηματικὰς καὶ ζωϊκὰς οὐσίας,
 ἤθελαν ἀκόμῃ τρέμειν μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας καὶ

τούς ὀφθαλμοὺς πηγμένους εἰς τὴν γῆν ἔμπροσθεν κτη-
νῶν ἀνθρωπομόρφων· καὶ οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅτι διὰ
τὴν ἐλευθέρωσιν ταύτην ἡ Ἑλλάς δὲν τοὺς γνωρίζει κάμ-
μίαν χάριν, ἂν αὐτοὶ πρῶτοι δὲν δέσωσι τὸν αὐχένα των
εἰς τὸν ζυγὸν τῶν νόμων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνους κρέ-
μεται ἡ εὐδαιμονία τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ νόμοι εἶναι ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους θέλησις καὶ συνθήκη·
ὅταν ἄρχωσιν αὐτοὶ, τίς τολμᾷ νὰ σφετερισθῇ τὴν ἐξου-
σίαν τῶν νόμων, ἢ τίς ἔχει δίκαιον νὰ παραπονεθῇ, ὅτι
ἄρχεται ἀπὸ ἀνθρώπους; Τὸ στάδιον τῆς ἀρετῆς ἀνοίγεται
εἰς ὅλους κοινόν· εἰς ὅλους συγχωρεῖται νὰ τὸ τρέξωσι, καὶ
νὰ ἀπολάβωσι καθεὶς τὰ χροαστούμενα εἰς αὐτὸν βραβεῖα
ἀπὸ τῆς χειρὸς τῆς πατρίδος, ἂν τὸ τρέξωσι διὰ τὴν ὠφέ-
λειαν αὐτῆς. Ἡ πατρίς δὲν ἐξετάζει ποῖα ἦσαν τὰ φρονή-
ματα τῶν τέκνων τῆς, ὅταν ἐδούλευαν τυράννους, ἀλλὰ
τί φρονοῦν τὴν σήμερον ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὸ σχολεῖον
τῆς τυραννίας.

Τὸ κακὸν σχολεῖον τοῦτο ἔφθειρε βέβαια πλειότερον
τούς καὶ πλειότερον συναναστραφέντας μὲ τὸν τύραννον·
ἀλλὰ δὲν ἔφθειρε μόνους αὐτούς· ὅλους μᾶς ἐμόλυνε μὲ
τὴν βαφὴν τῆς ὀλιγαρχίας. Μικρὰ προτερήματα μᾶς
ἐκαμναν ὀλιγαρχικούς· ὁ πλοῦτος ἤρκει νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰς
φυγὰς μας τὴν ὀλιγαρχίαν· τὸ παραμικρὸν ἀρχικὸν ἐπάγ-
γελμα, τὴν δεσποτίαν· τοῦ παραμικροῦ χωρίου ὁ προ-
εστὼς ἢ δημογέρων ἐμεταμορφώνετο εἰς τυραννίσκον,
καὶ τυραννίσκον τόσο ἀνομώτερον, ὅσον ἐτυράννει τοὺς
ὁμογενεῖς καὶ ὁμοθρήσκους του, καὶ τόσο γελοιότερον,
ὅσον ἐκινδύνευεν αὐτὸς πᾶσαν ἰσῆραν νὰ ἀτιμασθῇ, νὰ

ξυλοκοπιθῆ, ἢ καὶ νὰ κρεμασθῆ ἀπὸ τοὺς ἀσεβειστάτους ἀλλογενεῖς τυράννους. Μόλις ἐλευθερωθέντες ἀπ' αὐτοὺς, ἐδείξαμεν, ὅτι μόνον μᾶς τὰ σώματα ἠλευθερώσαμεν ἀπὸ τὰς ὕβρεις των, ἀλλ' ὄχι ἀκόμη καὶ τὰς ψυχὰς μᾶς ἀπὸ τὰ τυραννικά των φρονήματα· ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Ἀσιανὸς κόμπος τῶν ὀπίων ἔλεγ' ἀνωτέρω¹ στρατηγῶν τῆς Χίου ὡς τὸ μαρτυρεῖ ἡ δίψα τῶν τίτλων, καὶ πολλὰ ἄλλα ὀλιγαρχικῆς ἀρρώστιας συμπτώματα, τὰ ὅποια παρατηροῦν μὲ λύπην οἱ γνήσιοι τῆς ἐλευθερίας ἐρασταί.

Ἀδύνατον πρᾶγμα φαντάζονται ὅσοι μὲ τοιαύτην ψυχῆς διάθεσιν ἐλπίζουν νὰ φυλάξωσι τὴν μὲ τούτους κόπους ἀποκτημένην ἐλευθερίαν. Μόνον ἀσφαλῆς αὐτῆς φυλακὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη· καὶ οὐδ' αὐτὴ ἀρκεῖ, ἂν καθεὶς ἀρκηται νὰ μὴν ἀδικῆ τοὺς ἄλλους, μηδὲ φροντίζῃ νὰ ἐμποδίζῃ καὶ τὰς ἀδικίας τῶν ἄλλων, τρέγων εἰς βοήθειαν τῶν ἀδικουμένων.

Ἐγνώρισαν, καθὼς ἄλλας πολλὰς², καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι, τὴν ἐκήρυξαν ἐπὶ σκηνῆς οὐ ποιηταί, τὴν ἐβεβαίωσαν ἢ πτώσις τούτων ἀδικῶν πολιτειῶν· ἀλλ' ἀπὸ κένενα δὲν ἐπαργγέλη τῆς δικαιοσύνης ἡ ἀνάγκη τούτου ζωηρὰ, ὅσον ἀπὸ τὸν ἐπονομασθέντα Ἴλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστόν. Ἄς ἐξετάσωμεν πρῶτον τοὺς φιλοσόφους καὶ ποιητάς.

Ἐλεγεν ὁ Σόλων, ὅτι ἐκεῖνη ἡ πόλις κατοικεῖται κάλλιστα, εἰς τὴν ὅποίαν οὐ μὴ ἀδικούμενοι ἀναγκαστοῦν ἴσα

1. Σελ. νη.

2. Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. 70'.

μὲ τοὺς ἀδικουμένους κατὰ τῶν ἀδικούντων· « Οἰκεῖται κάλλιστα τῶν πόλεων, ἐν ἧ τῶν ἀδικουμένων αὐχῆ ἦττον αἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικούντας· » καὶ διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνομοθέτησε καὶ τὴν ἀδειαν, ἂν κάνεις ἀδικημένος δὲν ἐφρόντιζε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκδίκησιν ἀπὸ τοὺς νόμους, νὰ ἐγκαλῆ ἄλλος, ὅστις ἤθελ' ἀντ' αὐτοῦ, καὶ νὰ σύρῃ εἰς τὸ δικαστήριον τὸν ἀδικούντα, θέλων (λέγει ὁ Πλούταρχος) νὰ συνειθίσῃ μὲ τοῦτο τοὺς πολίτας νὰ συναισθάνωνται καὶ νὰ συμπονῶσιν ὡς ἐνὸς σώματος μέλη, τὴν βλάβην καθενὸς μέλους· « Ὀρθῶς ἐθίζοντος τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας, ὡσπερ ἐνὸς μέλη σώματος, συναισθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις¹. »

Τὸ αὐτὸ ἐνόει καὶ ὁ Πλάτων μὲ τὸ πολλὰ εὐκατάληπτον εἰς καθένα παράδειγμα τοῦτο. Καθὼς ὅστις πληγωθῆ τὸν δάκτυλον, δὲν λέγει, Πονεῖ ὁ δάκτυλός μου, ἀλλὰ Πονῶ τὸν δάκτυλον, ἐπειδὴ ὅλος ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὸν πόνον, παρόμοια καὶ ἡ δικαίως συγκροτημένη πολιτεία ὅταν ἐν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς πάσχῃ, χρεωστεῖ ὅλη νὰ συμπάσχῃ καὶ νὰ συμπονῆ, καθὼς ἐξεναντίας νὰ συγχαίρῃ καὶ νὰ συνευφραίνεται, ὅταν συμβαίῃ τὶ χαροποιὸν εἰς καθένα τῆς πολίτην². Ἄλλοῦ

1. Πλούταρχ. Σόλ. § 18.

2. « Ὅταν πού ἡμῶν δάκτυλός του πληγῆ, πᾶσα ἡ κοινωνία ἢ κατὰ τὸ σῶμα . . . ἅμα ξυνηγήγησε μέρους πονήσαντος ὅλη· καὶ οὕτω δὴ λέγομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγεῖ . . . Τοῦ τοιαύτου ἐγγύτατα ἢ ἀριστα πολιτευομένη πόλις οἰκεῖ· ἐνὸς δὴ, οἰμαί, πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὅτιοῦν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἢ τοιαύτη πόλις

πάλιν διαίρει τὴν δικαιοσύνην εἰς τρεῖς βαθμούς. Ὁ κατώτατος εἶναι, νὰ μὴν ἀδικῆ κανεὶς κανένα· ὁ μετ' αὐτὸν, νὰ μὴ συγχωρῆ μηδ' εἰς τοὺς ἄλλους νὰ ἀδικῶσιν· ὁ ἀνώτατος, νὰ συντρέχῃ καὶ νὰ συμβουθῆ τοὺς κολάζοντας τὴν ἀδικίαν¹.

Τρεῖς σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας μετὰ τὸν Σόλωνα ἐνθymiζεν ἐπὶ σκηνῆς ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους στιχουργημένον τὸν νόμον τοῦ Σόλωνο;². Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ σωφρονισθῶσι πλέον οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἡ ἀρρώστια τῆς πολιτείας των ἐγαγγραυνώθη διὰ τὰς καθημερινὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἦσαν ἤδη καὶ μνονόχι παντάπασι δουλωμένοι εἰς τοὺς Μακεδόνας;

Μετὰ τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἑλλήνων, λοιπὸν ἔμεινε νὰ ἐξετάσωμεν τί λέγει περὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ Χριστός. Παρατρέχει τ' ἄλλα του πολλὰ περὶ αὐτῆς παραγγέλματα, ἀρκούμενος εἰς ἓν ἀπ' αὐτὰ τὸ « Πιακάρι οἱ πεινοῖντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται³. » τοῦ ὁποίου δὲν ἐξεύρω ἂν

¹ « μάλιστα τε φήσει ἐκαστῆς εἶναι τὸ πάσχον, καὶ ἢ συνκλήσεται ἅπασα ἢ ἐκλυπήσεται. » Πλάτων, Πολιτ. ε', σελ. 462.

² « Ἰμῖος μὲν δὴ καὶ ὁ μὴδὲν ἀδικῶν· ὁ δὲ μὴδ' ἐπιτρέπων τοῖς ἀδικῶσιν ἀδικεῖν, πλέον ἢ διπλασίας τιμῆς ἀξίος ἐκείνου· ὁ μὲν γὰρ ἑνός, ὁ δὲ πολλῶν ἀντάξιος ἐτέρων, μινύων τὴν τῶν ἄλλων τοῖς ἀρχουσιν ἀδικίαν· ὁ δὲ καὶ συγκαλάζων εἰς δύναμιν τοῖς ἀρχουσιν, ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν πόλει καὶ τέλεις αὐτοῦ ἀναγκριεύσθω, νικηφόρος ὄρετῆ. » Αὐτ. Νόμ. ε', σελ. 730.

³ Ἴδε τοῦ Μενάνδρου τοὺς στίχους κατωτέρω (σημειώσ. σελ. 218).

³ Μιτθ. ε', 6.

κάνει; ἀπὸ τοὺς ἱεροκήρυκας ἢ πνευματικούς μας διδασκάλους ἐκατάλαβεν ἀκόμη, ἢ μᾶς ἔδωκε νὰ καταλάβωμεν, ὡς ἔπρεπε, τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν μᾶς τὸ ἔκαμνε καταληπτὸν, ἵπως εἶχε νὰ ἀνάψῃ τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν τῆς δικαιοσύνης εἰς ψυχὰς δούλων κυβερνωμένων ἀπὸ πεινῶντας καὶ διψῶντας ἀδικίαν τυράν-
 νους;

Δύο τινὰ σημειώσεως ἄξια φαίνονται εἰς τὸν Μακαρι-
 σμὸν τοῦτον. Πρῶτον, ὅτι τῆς προτάσεως αὐτοῦ τὸ ὑπο-
 κείμενον δὲν ἐξεφράσθη ἀπλῶς, Μακάριοι οἱ δίκαιοι,
 καλῶς εἶπε, Μακάριοι οἱ πραεῖς, Μακάριοι οἱ
 ἐλεήμονες, Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί. Δεύτερον
 ὅτι ἐξεφράσθη μὲ μεταφορὰν παρόμοιον, δανεισμένην ἀπὸ
 δύο χρείας ἢ ἐπιθυμίας σωματικὰς, τὴν πείναν καὶ τὴν
 δίψαν τῶν ὁποίων τυραννικώτεραν ἄλλην δὲν αἰσθάνεται
 κέρμιν ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει, ἐὰν καταντήσῃ
 εἰς ἀνάγκην νὰ μὴν ἔχη πῶς νὰ τὰς πληρώσῃ.

Ἔτι λοιπὸν ἠλέησε νὰ μᾶς δείξῃ μὲ τὴν παράδοξον
 τούτην μεταφορὰν; Ὅτι τὴν αὐτὴν χρείαν τῆς δικαιοσύ-
 νης ἔχει τὸ πολιτικὸν σῶμα, τὴν ὁποίαν ἔχει τροφῆς
 τὸ φυσικόν· ὅτι καθὼς τοῦτο παύει νὰ ζῆ, εὐθὺς ἀποῦ τοῦ
 λείψῃ ἢ σωματικὴ τροφή, παρόμοια παύει καὶ διαλύεται
 ἡ πολιτικὴ συμβίωσις καὶ κοινωνία τῶν πολιτῶν, εὐθὺς
 ἀποῦ παύσῃσι νὰ τρέφονται μὲ τὴν δικαιοσύνην· ὅτι δὲν
 εἶν' ἄξιος νὰ μακαρίζεται ὅστις ἀρκεῖται νὰ μὴν ἀδικῇ τοὺς
 ἄλλους διὰ τὸν φόβον τῶν νόμων, οὐδ' ἀκόμη ὅστις, ἔχων
 ἐξουσίαν νὰ τοὺς παραβῇ, δὲν τολμᾷ ὅμως νὰ ἀδικήσῃ κά-
 νένα· ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον μάλιστα ἀρμόζει τὸ νομα τοῦ μα-

καρίου, ὅστις πεινᾷ καὶ δίψᾳ τὴν δικαιοσύνην¹, ἤγουν ὅστις παραβλέπων τὰ ἰδία του συμφέροντα (ἂν ἦναι δυνατὸν νὰ ὑποθεῶσιν ἄλλα τὰ συμφέροντα παρὰ τὰ δίκαια), περιβλέπει γύρω του, καὶ ἐξετάζει, ἐὰν ἀδικῆται ἄλλος τις ἀπὸ τοὺς συμπολίτας, διὰ νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειάν του, ὡς ἀναγκάζεται νὰ τρέξῃ εἰς τροφήν ὁ πεινασμένος, καὶ ποτὸν ὁ διψασμένος. Τοιαύτη εἶναι ἡ ζωοποιῶσα τὰς πολιτικὰς κοινωνίας πηγυτέλιος δικαιοσύνη, τὴν ὁποίαν ἐκατάλαβαν, ὡς ἴδωμεν, οἱ παλαιοὶ νομοθέται, ἀλλὰ κανεῖς δὲν ἐπαράστησε τόσο ζωντὰ, ὅσον τὴν εἰκόνισεν ὁ νομοθέτης Ἀριστὸς, παραβάλλων μὲ τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν τὴν ἀπαραίτητον αὐτῆς ἀνάγκην.

Ἐπιθυμεῖτε, φίλοι ὁμογενεῖς, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀνδρωθῆ ἡ νεογέννητος πολιτεία μας; Ἰφέφετέ τὴν μὲ δικαιοσύνην, ποτίζετε τὴν μὲ δικαιοσύνην. Ἡ δικαιοσύνη φυλάσσει τὴν εἰρήνην, καὶ ἡ εἰρήνη σώζει τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἡ ἐλευθερία ἀποκτᾶται μὲ τὸν πρὸς τοὺς τυράννους πόλεμον, νὰ φυλαχθῆ ὁμως εἶναι τῶν ἀδυνάτων, ἐὰν δὲν εἰρηνεύωσι πρὸς ἀλλήλους οἱ πολῖται· καὶ εἰρήνην πρὸς ἄλλον νὰ ἔχη δὲν ἐμπορεῖ ὅστις δὲν εἰρηνεύσῃ πρῶτην τὴν ψυχὴν του, ἀποκλείων ἀπ' αὐτὴν ὅλας τὰς πλεονεκτικὰς ἐπιθυμίας ἐκεῖνας, ὅσαι τὴν μεταβάλλουν εἰς στρατόπεδον, καὶ τὴν πολέμου ὡς τυράννου στρατιῶται, κατὰ τὴν προσφυῆ μεταφορὰν

1. Παράδειγμα τοιαύτης πείνης καὶ δίψης τῆς δικαιοσύνης πρῶτον εἰσαγαγόν θέλει εὑρεῖν ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ περὶ τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου κατωτέρω (σελ. 196) ἱστορούμενα.

τοῦ Ἀπαστόλου¹. Μόνοι συγχωρημένοι ἡδοναὶ εἰς τὸν πολίτην νομίζονται ὅσαι δὲν ταρασσούν τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς του, καὶ τοιαῦται εἶναι ὅσαι δὲν βλάπτουν τὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας δικαιοσύνην.

Μὴν ἀρκεῖσθε νὰ τὴν φυλάσσετε σεῖς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἢ νὰ τὴν ζητῆτε πρὸς σᾶς μόνους ἐχυτοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους. ἀλλ' ἀγρυπνεῖτε εἰς τὴν ἀπ' ὅλους τοὺς πολίτας φυλακὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἀπὸ τοιαύτην πείναν καὶ δίψαν αὐτῆς κεντούμενοι, μὴν ἀμφιβάλλετε, ὅτι πράσσετε τὰ ἴδια σας συμφέροντα. Δὲν εἶν' ἄλλα τὰ συμφέροντα παρὰ τὰ δίκαια· ὅ, τι εἶναι δίκαιον, ἐκεῖνο καὶ ὠφελεῖ καθένα μας, ὅ, τι εἶναι ἀδίκον, ἐκεῖνο καὶ μᾶς βλάπτει, ὅχι μόνον ὅταν ἀδικῶμεν ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑποφέρωμεν τὰς εἰς ἄλλους γινομένας ἀδικίας.

Ὅταν τις ἀπὸ σᾶς, διὰ πυρκαϊᾶν ἀνχυμένην εἰς οἶκον γείτονος, ὅχι μόνον τρέχη εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ προσκαλῆ συμβουλοῦς εἰς τὴν σβέσιν αὐτῆς ὅσους ἀπαντήσῃ, τί ἄλλο πράσσει παρὰ ἔργον δίκαιον καὶ συμφέρον ἐν ταυτῇ; Δίκαιον, διότι κάρνει πρὸς τὸν γείτονα, ὅ, τι ἐλπίζει ἀπ' ἐκεῖνον, εἴαν εὐρεθῇ εἰς ὀμνίαν περίστασιν· συμφέρον, διότι σώζων τοῦ γείτονος τὴν κατοικίαν, ἐμποδίζει τὴν πυρκαϊᾶν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἰδικήν του. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν χρεωστεῖ καθεὶς νὰ πράσῃ καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον συμπολίτην του. Ἐλέπεις ἀδικίαν γινομένην

---

1. « Πόθεν πύλαι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; εὖκ ἐνταῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν αὐτῶν τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς μάχαις ὑμῶν; Ἐπιθυρεῖτε καὶ εὖκ ἔχετε, φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν. » Ἰακώβ. β', 1.

εἰς αὐτόν; μὴν ἀμφιβάλλης, ὅτι ἀργότερα ἢ γρηγοριότερα μέλλει νὰ πλακώσῃ καὶ σὲ ἡ ἀδικία, ἂν δὲν δράμῃς νὰ τὴν σδέσῃς ὡς πυρκαϊάν.

Ἐπειδὴ δὲν ἤθελ' εἶσθαι εὐτυχέστερον, ἂν εὕρισκετο κάμμία μηχανὴ νὰ μὴ γεννῶνται ἀδικίαι εἰς τὴν πολιτείαν ὀλοτέλα, παρὰ νὰ τὰς ἀφανίζωμεν ἀφ' ἑαυτοῦ γεννηθῶσι; Ἐπίσης ἀμφιβάλλει περὶ τούτου; Ἀλλὰ τοιαύτη πολιτεία ἴσως εἶν' ἀδύνατος εἰς τοῦτον τὸν κόσμον· τοιαύτην πολιτείαν πρέπει νὰ τὴν ἐλπίζωμεν εἰς ἄλλην ζωῆς κατάστασιν, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος¹. Μὲν ὅλον τοῦτο ἄς προσέχωμεν, μὴ, διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς ὀλοτελοῦς τῶν ἀδικιῶν ἐξαλείψεως, φαντασθῶμεν, παρεξηγοῦντες τοῦ Ἀποστόλου τοὺς λόγους, ὅτι ἀρκεῖ νὰ τὰς θρηνώμεν ἀπομακρόθεν ἀργοὶ καθήμενοι, καὶ ζητοῦντες ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν παῦσιν αὐτῶν μὲ τὰς βαπτολογικάς μας προσευχάς. Ὅστις ἀποκλείετ' ἐκουσίως ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, οὐδὲ συνεργάζεται μὲ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας τῆς συνεργίας ἀδελφούς του, αὐτὴν του τὴν ἀργίαν πρέπει νὰ φοβῆται ὡς μεγαλωτάτην ἀδικίαν, ἥτις μέλλει νὰ τὸν ἀποκλείσῃ καὶ ἀπὸ τὴν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν².

Ἐὰν ᾖν' ἀδύνατον νὰ ἐμποδίσωμεν ἕλας τὰς ἀδικίας, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ σμικρύνωμεν, ὅσον δυνατόν, τὸν

1. « Ἰμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει . . . οὐ γὰρ ἔχμεν ὡδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. » Πρὸς Φιλιππ. γ', 20, Πρὸς Ἑβρ. ιγ', 14.

2. « Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας. » Λουκ. ιγ', 27.

ἀριθμὸν αὐτῶν. Καὶ τοῦτο γίνεται, ἂν ἀπαρχῆς φροντίσωμεν νὰ κτίσωμεν τὴν πολιτείαν δικαίως· ἂν ἀπαρχῆς προνοήσωσεν νὰ μὴν ἐμβῆ εἰς οἰκοδομὴν κατοικίας ἰσογόνων ἀδελφῶν κλμ.ία σαθρὰ ὕλη ἀνισότητος¹. Καὶ διὰ νὰ φέρω πάλιν τῆς πυρκαϊᾶς τὸ παράδειγμα, καθὼς αἱ πετρόκτιστοι οἰκοδομαὶ τρέχουν ὀλιγώτερον κίνδυνον νὰ καυθῶσι παρὰ τὰς ξυλίνας, παρόμοια καὶ αἱ κτιζόμεναι εἰς αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην πολιτεῖαι κινδυνεύουν ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον νὰ διαλυθῶσιν ἀπὸ τῶν πολιτῶν τὰς διχονοίας, παρὰ τὰς ἀπαρχῆς ἀδίκως κτισμένας εἰς τὴν ἀνισότητα πολιτείας.

Πρὶν δώσω τέλος εἰς τὰ Προλεγόμενά μου ταῦτα, ἀναγκάζομαι νὰ ἐξηγήσω σαφέστερα, ὅ, τι καὶ ἄλλοτε πολλάκις εἶπα περὶ ἰσότητος, διὰ νὰ μὴν ἀφήσω μηδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς συκοφάντας μηδεμίαν ἀφορμὴν νὰ παρεξηγήσωσι τοὺς λόγους μου.

Εἰς τῶν παροιμιῶν τὸν κατάλογον ἔθεσαν οἱ πρόγονοί μας τὸ ἸΣΟΤΗΣ ΦΙΛΟΤΗΣ², ἤγουν τὸ ἔκριναν μίαν ἀπ' ἐκείνας τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ἀναντιρρήτους αὐτὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἔρευνα, καὶ ἡ μετὴν ἔρευναν σύμφωνος καθημερινὴ πείρα. Ἀλλ' εἴαν ἡ ἰσότης γεννᾷ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τὴν φιλίαν, ἐξανάγκης

1. « Μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες οὐκ ἀξιοῦμεν δοῦλοι, οὐδὲ « δεσπύται ἀλλήλων εἶναι· ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἡ κατὰ φύσιν ἰσότης « μίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπαίκειν ἀλλή- « λοις, ἢ ἀρετῆς δόξης καὶ φρονήσεως. » Πλάτων, Μενέξ. πρῶτ. 239.

2. Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. Θ, ἡ, σελ. 175.